

ўзгаришлар юзага келишининг асосий сабаблари сифатида хизмат қилаётганлиги кўриниб турибди.

Ўспиринлар 31,7% ининг (7,4%+24,3%) дунёқарашдаги янглиш тасаввурларни вужудга келиши ва ривожланиши билан боғлиқ шарт-шароитларни тубдан ўзгартириш ва қайта кўриб чиқишга тўғри келади.

Ўспиринларнинг 26 %и ўзларидаги мавжуд дунёқарашни тузатиб, борлиқни илмий-фалсафий тушуниш даражасига эришиш учун билимларини чуқурлаштириши ва методологик ёндашувларини тузатишлари лозим. Уларнинг 42,3 %и ўзларида мавжуд бўлган илмий-фалсафий дунёқараш юзага келиши ва ривожланиши билан боғлиқ манбаларни аниқ ҳамда яққол тасаввур қилаётганликлари ёшларни ҳар томонлама баркамол тарбиялаш учун янада муҳимдир.

Ўзбек миллий-маданий муҳитида шаклланаётган ўспирин ёшлар, уларнинг ота-оналари, ижтимоий фан соҳа ўқитувчиларида ўспиринларда ёт ғоялар таъсирига берилувчанликнинг асосий сабабларини аниқлаш мақсадида тадқиқот ишлари олиб борилди. Ўтказилган анкета сўров натижаларига кўра, унинг етарлича тарбияланмаганлиги, унда тарбиявий бўшлиқнинг мавжудлиги (ўринлар йиғиндиси 1,79; 84,2%), унинг тақдири учун ота-оналарнинг эътиборсизлиги (тарбияда лоқайдлик, бепарволик, назоратнинг йўқлиги) (ўринлар йиғиндиси 1,80; 84 %), ўспиринга иқтисодий етишмовчиликнинг таъсири (ўринлар йиғиндиси 2,52; 69,5%), ўспирин ёт ғояларининг психологик таъсир кучига (манупуляцияга) алданиб, ҳаётда ўз ўрнини топишга уриниши (ўринлар йиғиндиси 2,56; 68,8%) унинг ёт ғоялар таъсирига берилувчанлигининг энг таъсирчан манбаи деб ҳисоблайдилар.

Ўспиринларда ёт ғояларга берилувчанликнинг юзага келишида унинг маънавиятининг бўшлиғи натижасида

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. -Т.: “Ўзбекистон”, 2017. 48-б.
2. Ўзбекистон Республикаси Миллий энциклопедияси. Давлат илмий нашриёти. 3-том. –Тошкент: 704-б.
3. Алимасов В. Ижтимоий низолат: назарияси, амалиёти ва ечимлари. //“Фалсафа ва ҳуқук” 2007, № 2, 9-12-б.
4. Информационно-психологическая и психотранная война. Хрестоматия под ред. Е.А.Тараса. –Минск: “Харвест” 2003.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общества и культура. -М.: 2000. –С.39.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада ўспирин ёшларда дунёқарашнинг шаклланиш қонуниятлари, дунёқарашнинг турлари, шунингдек, ёшларда илмий дунёқарашни шакллантириш бугунги куннинг долзарб мавзуси эканлиги ҳақида сўз боради.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматриваются закономерности формирования мировоззрения у подростков, виды мировоззрения, а так же формирование научного мировоззрения в юношестве является актуальным вопросом на сегодняшний день.

SUMMARY. This article discusses the laws of formation of worldview in adolescents, types of worldview, as well as the formation of scientific worldview in youth is a topical issue today.

Tálim - tárbíya teóriyasí hám metodikasí

УДК 37.015.31

ТАЛАБАЛАРНИ ИЖТИМОЙИ ФАОЛ ШАХС ҚИЛИБ ШАҚЛЛАНТИРИШ МОДУЛИ БЎЙИЧА ДАСТУРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ОМИЛЛАРИ

И.Ш.Алқаров – физика-математика фанлари номзоди

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Таянч сўзлар: фаол, шахс, ижтимоий, маънавий, камолот, иммунитет, маданият, экология, сиёсий, ҳуқуқий, диний, бағрикенглик.

Ключевые слова: активные, личность, социальная, духовная, зрелость, иммунитет, культура, экология, политическая, правовая, религиозная, толерантность.

Key words: active, personal, social, spiritual, maturity, immunity, culture, ecology, political, legal, religious, tolerance.

Янгилашган Ўзбекистонда таълим-тарбия соҳасини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш масаласи давлат сиёсатининг энг муҳим ва устувор йўналишларидан бири сифатида Президентимизнинг доимий эътиборида бўлиб келмоқда. Шунингдек, барча ислохотлар қатори бу соҳадаги тарихий ўзгаришлар ҳам беэҳтиёт ташаббуси ва раҳнамолиги остида амалга оширилмоқда. Янги таҳрирдаги "Таълим тўғрисида"ги Қонун [1], Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги ПҚ-4391-сон «Олий ва ўрта

махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори [2], Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони [3] ҳам юртбошимизнинг ёш авлод ҳақидаги ғамхўрлик ва эътиборининг амалий ифодаси сифатида вужудга келганини барчамиз яхши биламиз. Ушбу қонун

хужжатлари асосида диёримизда таълим-тарбиянинг замон талабларга тўлиқ жавоб берадиган миллий модели шаклланди ва унинг самарали фаолияти нафақат ўзимизда, балки дунё микёсида ҳам тан олинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони [3]нинг 1-илоvasи билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”да “Олий таълим муассасаларида маънавий-маърифий ишларни тизимли ташкил этиш, бу борада амалга оширилаётган чоратadbирларнинг самарадорлигини ошириш, ёшларнинг интеллектуал салоҳияти, тафаккури ва дунёкарашини юксалтириш, мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, ватанпарварлик, халқ манфаатлари учун хизмат қилиш туйғуси билан яшайдиган баркамол авлод сифатида тарбиялашга қаратилган талаба-ёшларнинг маънавий-ахлоқий онгини ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш” белгилаб қўйилган.

Таълим-тарбия соҳасидаги энг илғор миллий ва умумбашарий билим ҳамда тажрибалар, анъана ва кадриятларни ўзида мужассам этган ушбу тадқиқотда [8] таълимни маънавий-ахлоқий тарбия жараёни билан узвий боғлиқ ҳолда олиб бориш масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Бундай концептуал қараш Президентимизнинг маънавият, таълим-тарбия, ёш авлод келажиги, бир сўз билан айтганда, халқимиз ва Ватанимиз истикболига дахлдор бўлган барча чиқишларида, китоб ва рисолаларида ўз аксини топиб келмоқда.

Ўрта Осиёда, умуман Шарқ дунёсида қадим-қадимдан тарбия маънавий-ахлоқий кадриятлар ифодаси эканлиги бугунги кунда таълим жараёнини тарбия билан уйғун олиб боришда олдимизга юксак вазифаларини юклайди.

Таълим тизимида маънавий-ахлоқий ва тарбиявий ишларини тубдан қайта қуриш, шунингдек, таълим муассасалари раҳбарлари, мутассадди ходимлар, соҳа мутахассислари, устоз ва мураббийлари, шунингдек барча-барча жамият аъзолари олдидаги энг муҳим масалага айланиб бормоқда.

Республикамиз раҳбарияти томонидан маънавий-маърифий ва тарбиявий ишлар чуқур таҳлил қилиб, ҳар томонлама белгилаб берилган зарурий ва долзарб вазифалардан келиб чиққан ҳолда, таълим муассасаларида маънавий-маърифий ва тарбиявий ишларни янада такомиллаштириш, талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантиришга оид бир қатор ишлар амалга оширилган ва оширилмоқда [6].

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, “Талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш” моделининг таркибий қисмлари учун талабалар мажмуаси ва тарбия мазмунини шакллантиришда [5]: шахснинг маънавий камолотини таъминлаш; мафкуравий иммунитет ва ғоявий курашчанлик; соғлом турмуш тарзи ва жисмоний маданият; экологик билим ва маданият; диний бағрикенглик (толерантлик) маданияти; сиёсий-ҳуқуқий билим ва маданият каби таркибий қисмлар ва булар бугунги кун талабларига мос ҳолда, ҳар бир таркибий қисми учун алоҳида маълумотлар базаси шакллантирилиб, мавжуд муҳитни ҳисобга олган ҳолда қайта такомиллаштирилиб олинди.

Ушбу дастурни яратишда аجدодларимиз ўз салоҳияти, билими ва ақл-заковати, буюк илмий кашфиётлари, юксак инсоний фазилатлари билан асрлар давомида бутун дунёни ҳайратга солиб келган. Талабаларимиз ҳам уларнинг шонли анъаналарини

муносиб давом эттириб, нафақат ўзининг билим ва маҳорати, касб малакаси, айни вақтда, юксак маънавияти билан барчага ўрнатиб бўлмоғи лозим. Бунинг учун Президентимиз, давлатимиз томонидан барча шароит ва имкониятлар яратилган ва яратилиб келинмоқда. Таълим тизимида берилган юқори имкониятлардан тўлиқ фойдаланган ҳолда ўз олдидаги масъулиятли вазифаларни муваффақиятли бажармоғи зарур.

Мустақилликдан кейин Ўзбекистоннинг мустақил тараққиётини кўролмаган кимсаларнинг динни ниқоб қилиб олиб конституцион ҳукуматига қарши турли тажовузлар қилишга, миссионерлик, халқаро терроризм, маънавий таҳдидларга қарши ҳаракат хиссини уйғотиш зарур. Бу борада “Агар жамият ҳаётнинг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир”. Биз янги Ўзбекистонни барпо этишга қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз. Биринчиси-бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодиёт. Иккинчиси – аждодларимизнинг бой мероси ва миллий кадриятларга асосланган кучли маънавият”, «Биз яратаётган янги Ўзбекистоннинг мафкураси эзгулик, одабийлик, гуманизм ғояси бўлади» деди Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев [4]. Мухтарам Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг ушбу сўзлари “Талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш” модулининг таркибий қисмлари бўйича дастурини яратиш учун асосий кўприк сифатида ўз ифодасини топган. Шунингдек, юқорида билдирилган фикр ва мулоҳазалардан келиб чиқиб “Талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш” дастурини яратиш мақсадга мувофиқдир.

Талабаларни ижтимоий фаол шахс сифатида шакллантиришни қафолатлайдиган таълим-тарбия тизими, тарбия жараёнини ташкиллаштиришда ҳали ўз ўрнини топмаганлигини бугун ҳаётнинг ўзи тасдиқлаб кўрсатмоқда. Жамиятга, маънавиятга қарши қандайдир ташқи ёки ички таҳдиднинг пайдо бўлиши, ҳар қандай жамият ва халқнинг бугуни ва истикболини ўйлаб яшаётган ҳар бир онгли шахсни ўйлашга мажбур қилади. Шундай экан, биз доимо ижтимоий фаолликни талабаларда шакллантириб, такомиллаштириб боришимизни улкан вазифа қилиб юклайди.

Президентимиз ўз асарларида ва нутқларида таъкидлаганидек, бугунги кунда замон талабларига мос таълим олаётган ёшларни ҳар қандай ғоявий, мафкуравий таҳдид ва тажовузларга қарши тура оладиган, уларга қарши фаол кураша оладиган, ҳар қандай жойда эркин сўзлай оладиган, мустақил фикрлайдиган, фидойи, Ватан равнақи, халқ фаравонлиги учун жонини фидо қиладиган ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантиришдек ўта муҳим ва устувор вазифани қўймоқда.

Ушбу шарафли вазифани амалга ошириш мақсадида узоқ муддатли олиб борилган тадқиқотлар натижасида талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш модули бўйича амалга оширилиши керак бўлган ишлар юзасидан дастури яратиш лозим деб топдик.

Ушбу тавсия этиладиган дастур бўйича талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш жараёнида эгаллаши зарур бўлган билимлар мажмуасини амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни амалга оширилиши керак:

- талабаларнинг маънавий-маърифий қарашларини, ахлоқий билим ва тасаввурларини, маънавий саводхонлигини ошириш;
- миллий-маданий кадриятлар асосида тарбия жараёнини ташкил этиш;
- давлатимиз мустақиллиги, талабалар маънавиятига ҳавф туғдирувчи ички ва ташқи омилларга қарши кураша олишликни шакллантириш;

- миллий-маданий меросимизга, буюк аждодларимиз қолдирган бой маънавий меросга ҳамда ўғитларига амал қилиш ва уларни авайлаб асраш, келажак авлодга соф ҳолатида етказиш;

- талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш модулининг [5] таркибий қисмларга олдиға қўйилган улкан вазифалар асосида уларнинг ҳар бири бўйича алоҳида компьютерда ўргатувчи ва назорат қилувчи махус дастурлар ишлаб чиқиш;

- ижтимоий фаол шахснинг асосий фазилатлари ва кўрсаткичларини аниқлашга оид методлар ёрдамида талабаларнинг тарбияланганлик даражасини аниқлаш;

- таълим муассасаларида ёшларни ижтимоий фаол шахс этиб шакллантиришни кўзда тутадиган тизимли мустақил таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш;

- юқорида қайд этилган таркибий қисмлар бўйича махсус тарбиявий курсларни ташкил этишда мавжуд ўқитиш технологиясини, методикасини тубдан қайта қўриб чиқиш ҳамда таркибий қисмлар мазмунини талабалар онгига сингдиришда таълим-тарбиянинг махсус мустақил интеллектуал (компьютер) тизими, яъни талабаларнинг ушбу таркибий қисмлар бўйича билим ва кўникмасини ҳосил қилиш ва мустақамлаш мақсадида махсус компьютер дастурлари яратилиб, улар асосида талабаларнинг билим савиясини аниқлаб бориш;

- ҳар бир талабани ихтиёрий шахс билан эркин мулоқатга кириша олиш қирраларини шакллантириш;

- халқнинг бой интеллектуал мероси ҳамда умумбашарий қадриятларнинг устуворлигини инобатга олган ҳолда, ахборот-коммуникацион технологиялари тизимига асосланган тарбия технологиясини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш;

- талабаларнинг тарбияланганлик даражасини аниқлаш мезонлари ва усулларини ишлаб чиқиш;

- ишлаб чиқилган мезон ва усуллар асосида доимий равишда талабаларнинг билим даражасини баҳолаб бориш талаб этилади.

Бунинг учун эса талабалар онгига қуйидаги малака ва кўникмаларни ҳамда фазилатларини шакллантириш мақсадга мувофиқ бўлади:

- фидойилик, ҳамжиҳатлик, тинчликсеварлик, дахлдорлик, мардлик, «ватанпарварлик» тушунчасининг моҳиятини ёшига мос даражада тушунтира олиш;

- ватанпарвар шахслар, уларнинг хизматлари ҳақида ҳикоя қилиб бера олиш;

- ватанига муҳаббатли бўлиш, унинг ташвишларидан азият чекиш, ютуқларидан қувониш ва бошқаларга тарғиб эта олиш;

- ватан тупроғини бебаҳо билиш, уни асраш, юрт мустақиллигини мустақамлаш, ватандошларининг бахт-саодати йўлида меҳнат қилиш;

- ватанига, миллатига ҳиёнат қилган кимсаларга ўз шахсий муносабатини ифодалай олиш;

- ўз манфаатларидан Ватан манфаатларини устун қўйиш кераклигини мисоллар билан асослаб бера олиш;

- бўлажак касбининг Ватан тараққиётини таъминлашдаги аҳамиятини асослаб бера олиш;

- миллий ғурур, Ўз халқи тарихи, тили, маданият ва санъати, истиқболи ҳақидаги тушунчаларни асосли баён этиш;

- ватандошларни ҳурмат қилиш ва бунга Ўз ҳаётдан мисоллар келтира олиш;

- республика мустақиллигига, конституциявий тузумга таҳдид солаётган кучларни бошқаларидан ажрата олиш ва уларга нафратни ифодалай олиш;

- ватан равнақи, юрт тинчлигини таъминлашга қўшаётган хиссасини кўрсата олиш ва шу қабиларга эътиборни қаратиш лозим бўлади.

Бунинг учун талаба қуйидаги йўналишлар бўйича ўқув-тарбия жараёнини амалга оширади.

Ижтимоий фаол шахс фазилатларини тадқиқ этиш методлари ва воситалари асосида талабаларда курашчанлик фазилатларини шакллантириш [7] учун миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқлик, кўркмаслик, Ватанни севиш, давлат рамзларини билиш, байрамларни, маросимларни моҳиятига етиш, ижтимоий-сиёсий, маънавий ҳаётда аниқ мақсад қўйиб яшашга интилиш, бефарқлик ҳақида тасаввурга эга бўлиш, менталитетни билиш, бузғунчилик, тажовуз ҳақида, келажак ҳақида, Ватан ҳақида тасаввурга эга бўлиш, атрофидагиларга муносабати ва бошқалар ҳақида билимга эга бўлиш.

Шунингдек, талабаларда ўз фаолиятида мақсадли кураш олиб бориш, мустақил фикрга эга бўлган фидокор, тарихни тўғри англаш, ўз кучига ишониш, ислохотларда фаол иштирок этиш, урф-одатларни, анъаналарни асраш, эзгу ғояларга садоқат, буюк келажакка ишонч ҳисси билан яшаш, эзгулик ва меҳрибонлик туйғуларини ривожлантириш.

Бунда дастлабки омил сифатида мактабгача таълимдан бошлаб олий таълим муассасаларида намоён бўлади. Тадқиқотларга кўра, инсонлар асосий билим ва кўникмалари, тасаввур, тушунчаларига айнан шу ёшларда эга бўлишади. Демак, бу босқич келгуси авлод тарбиясида ўз аҳамияти жиҳатидан ўта муҳим ҳисобланади. Шундай экан, ушбу тавсия этилаётган дастур бўйича “Талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш” модулининг таркибий қисмларининг ҳар биридан алоҳида яратилган компьютер дастурлари асосида ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва у асосида ўқув-синов ишларини олиб бориш талабаларни ҳар томонлама ижтимоий фаол шахс бўлиб етишишига ишонамиз.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391-сон қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2021 йил 19 январь кўни маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бундан давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалалари бўйича видеоселектор йиғилишида сўзлаган нутқидан.
5. Алқаров И.Ш. Таълим муассасаларида талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантиришнинг педагогик асослари. I қисм. Монография. - Тошкент: Иқтисод-молия. 2010. 190-б.
6. Тўрақулов Х.А., Алқаров И.Ш., Усмонов Н.Ў. «Таълим муассасаларида маънавий-маърифий ишлар» ўқув қўлланма. – Тошкент: “Фан ва технология». 2008. 120-б.
7. Алқаров И. Ижтимоий фаол шахс фазилатларини тадқиқ этиш методлари ҳақида. Ўз. Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг Ахборотномаси. -Нукус: 2011. 89-91-б.
8. Тўрақулов Х.А., Алқаров И.Ш., Усмонов Н.Ў., Фарсаханова Д. Бўлажак педагогларни касбий фаолиятга тайёрлашда ғоявий-ахлоқий тарбия. -Тошкент: “Фан ва технология”. -Т.: 2010. 140-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада “Талабаларни ижтимоий фаол шахс қилиб шакллантириш” моделининг таркибий қисмлари ўрганилган. Бугунги кун талабаларига мос ҳолда, ҳар бир таркибий қисмларни инобатга олган ҳолда дастури ишлаб чиқилишига қаратилган бўлиб, буюк аждодларимиздан қолган бой маънавий мероси асос қилиб олинган.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются составляющие модели «Формирование студентов как социально активных людей». В соответствии с требованиями сегодняшнего дня программа направлена на разработку каждого компонента с учетом богатого духовного наследия наших великих предков.